

УДК 343.915

А.В. Лавроненко,
аспірант кафедри державно-правових дисциплін,
кримінального права та процесу
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
<https://orcid.org/0000-0002-0181-5848>

ВІЙСЬКОВІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Анотація. У статті досліджується поняття «військове кримінальне правопорушення» крізь призму чинного кримінального законодавства України та доктринальних підходів, а також узагальнюється зарубіжний досвід його кримінально-правової оцінки. Автор звертає увагу на зростання актуальності проблеми в умовах повномасштабної збройної агресії рф проти України та дії воєнного стану, що супроводжується збільшенням кількості кримінальних правопорушень серед військовослужбовців, зокрема самовільного залишення військової частини та дезертирства. Проаналізовано особливості військових кримінальних правопорушень як окремої категорії протиправних діянь, що посягають на встановлений порядок несення і проходження військової служби та безпосередньо впливають на стан дисципліни, бойову готовність і обороноздатність держави.

Виявлено, що чинне законодавство України не забезпечує уніфікованого розуміння поняття військового кримінального правопорушення, що ускладнює кваліфікацію діянь та призначення справедливого покарання. Проведено порівняльний аналіз англо-американської та романо-германської моделей правового регулювання військових злочинів. Перший підхід робить акцент на фактичній загрозі дисципліні та бойовій готовності, забезпечуючи більшу гнучкість судового розсуду, тоді як другий ґрунтується на пріоритеті закону та детальному нормативному закріпленні складів правопорушень і санкцій, що підвищує передбачуваність кримінально-правових наслідків.

На основі компаративного аналізу обґрунтовано доцільність поєднання високого рівня нормативної визначеності романо-германської моделі з обмеженими елементами гнучкості англо-американського підходу для вдосконалення кримінально-правового регулювання в Україні. Запропоновані науково обґрунтовані орієнтири сприятимуть підвищенню ефективності спеціальної превенції, забезпеченню принципів справедливості та гуманності у сфері військових кримінальних правопорушень.

Ключові слова: військові кримінальні правопорушення, кримінальні відповідальність за військові кримінальні правопорушення, покарання за військові кримінальні правопорушення, санкція, покарання, військова дисципліна, воєнний стан, компаративний аналіз.

Постановка проблеми. Незважаючи на наявність розгалуженої нормативно-правової бази, що регламентує кримінальну відповідальність за військові кримінальні правопорушення, правозастосовна практика свідчить про існування низки системних проблем, які істотно ускладнюють як правильну кваліфікацію відповідних діянь, так і призначення справедливого та пропорційного покарання. В умовах збройної агресії проти України та дії воєнного стану ці проблеми набувають особливої гостроти, оскільки безпосередньо впливають на стан військової дисципліни, бойову готовність і обороноздатність Збройних Сил України.

Однією з ключових причин зазначених складнощів є відсутність уніфікованого та доктринально виваженого підходу до розуміння поняття «військове кримінальне правопорушення», що ускладнює визначення його правової природи, меж кримінальної відповідальності та критеріїв диференціації покарання залежно від ступеня суспільної небезпеки вчиненого. Це негативно позначається на реалізації принципів справедливості, пропорційності та індивідуалізації покарання у військовій сфері.

У контексті реформування кримінального законодавства України особливої ваги набуває звернення до зарубіжного досвіду кримінально-правової оцінки військових правопорушень. Компаративний аналіз іноземних підходів дозволяє виявити недоліки та застарілі положення чинного КК України, а також сформулювати науково обґрунтовані орієнтири для вдосконалення системи санкцій і моделей призначення покарання за військові кримінальні правопорушення з урахуванням потреб спеціальної превенції, принципів гуманності та забезпечення належного рівня військової дисципліни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення присвячено наукові праці В. П. Бодаєвського, В. О. Бугаєва, О. В. Коби, М. Г. Корабель, М. І. Мельника, М. І. Панова, М. І. Хавронюка, С. О. Харитонова та інших учених. У зазначених дослідженнях розкриваються теоретико-правові засади кримінальної відповідальності військовослужбовців, аналізуються особливості складів військових кримінальних правопорушень, коло спеціальних суб'єктів, проблеми кваліфікації окремих діянь, а також питання співвідношення кримінальної та дисциплінарної відповідальності у військовій сфері.

Водночас, попри значний науковий доробок, у доктрині кримінального права залишаються невирішеними або дискусійними низка питань, зокрема щодо уніфікованого розуміння поняття військового кримінального правопорушення, недостатньо опрацьованими залишаються й проблеми відповідності чинної системи санкцій рівню суспільної небезпечності окремих військових кримінальних правопорушень та їх відповідності завданням спеціальної превенції і підтримання належного рівня військової дисципліни.

Метою статті є дослідження поняття військового кримінального правопорушення крізь призму чинного кримінального законодавства та доктринальних підходів, а також узагальнення зарубіжного досвіду його кримінально-правової оцінки.

Виклад основного матеріалу. Актуальність зазначених проблем істотно зросла після початку повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України. В умовах воєнного стану фіксується різке збільшення кількості кримінальних правопорушень, посягання яких спрямовані на встановлений порядок проходження та несення військової служби. Це зумовлено як об'єктивними умовами війни, так і значним розширенням чисельності особового складу Збройних Сил України та інших військових формувань, а також підвищенням інтенсивності бойових дій, що безпосередньо впливає на рівень військової дисципліни.

Офіційні статистичні дані Офісу Генерального прокурора України підтверджують стійку тенденцію до зростання кількості військових кримінальних правопорушень. Якщо у 2013 році було зареєстровано лише 369 таких діянь, то у 2020 році їх кількість зросла до понад 4 тис. [1; 2; 3]. Протягом десяти місяців 2025 року спостерігається істотна збільшення кількості військових кримінальних правопорушень. У цей період зареєстровано понад 184 тисячі кримінальних проваджень, що сукупно перевищує аналогічні показники за 2022–2024 роки. Домінуючу частку в загальній структурі становлять правопорушення, пов'язані із самовільним залишенням військової частини (близько 162,5 тис. проваджень), а також дезертирство (понад 21,6 тис. випадків за десять місяців).

Водночас процесуальний статус підозрюваних у зазначений період було надано близько 9 тисячам осіб [4]. Можемо констатувати, що подальша динаміка, особливо у 2022–2025 роках, свідчить не лише про кількісне зростання відповідних кримінальних правопорушень, а й про наявність системних недоліків у механізмі кримінально-правового реагування, зокрема щодо ефективності досудового розслідування та судового розгляду. Ці обставини безпосередньо впливають на результативність призначення покарання та досягнення його мети.

У теорії юридичної відповідальності військові правопорушення традиційно поділяються на дисциплінарні, адміністративні та кримінальні, що відображає різну ступінь їх суспільної небезпечності та відповідні форми державного реагування. Військові дисциплінарні проступки охоплюють порушення службових обов'язків, які не містять ознак злочину [5, с. 166], тоді як військові адміністративні правопорушення характеризуються наявністю передбачених адміністративно-деліктною нормою шкідливих наслідків. Військові кримінальні правопорушення, у свою чергу, відзначаються підвищеним рівнем

суспільної небезпечності та посягають на базові засади військової служби, що обґрунтовує застосування кримінального покарання [7, с. 50; 7, с. 46].

У межах даної статті вихідним є аналіз поняття «військове кримінальне правопорушення», що дозволяє визначити його правову природу, межі кримінальної відповідальності та ключові ознаки, необхідні не лише для правильної кваліфікації діяння, а й для обґрунтованого призначення покарання. Відповідно до ст. 401 КК України, такими правопорушеннями визнаються передбачені кримінальним законом діяння, що посягають на встановлений порядок несення або проходження військової служби та вчиняються військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними і резервістами під час проходження зборів. Як слушно зауважує О. В. Коба, під військовим кримінальним правопорушенням доцільно розуміти протиправні діяння, спрямовані проти встановленого в державі порядку несення чи проходження військової служби, а також пов'язаних із ним службово-правових відносин [8, с. 598]. Ті військові кримінальні правопорушення, які відзначаються підвищеним рівнем суспільної небезпечності та безпосередньо передбачені нормами КК України, належать до категорії злочинів. Їх кримінально-правова сутність зумовлюється глибиною та характером порушення законодавчо визначеного порядку військової служби, що здатне завдати істотної шкоди обороноздатності держави, створити загрозу безпеці особового складу та негативно вплинути на належне функціонування військових формувань. Конструкція складу таких злочинів ґрунтується на сукупності об'єктивних і суб'єктивних ознак, закріплених у відповідних статтях КК України, що забезпечує нормативну визначеність кримінальної відповідальності та створює передумови для індивідуалізації й диференціації покарання з урахуванням ступеня суспільної небезпечності конкретного діяння.

Слід підкреслити, що для України, яка перебуває в умовах відкритої збройної агресії РФ та паралельно здійснює масштабне оновлення кримінального законодавства, компаративний аналіз підходів до розуміння військових кримінальних правопорушень набуває особливої наукової й прикладної значущості. Звернення до зарубіжного досвіду дає змогу виявити прогалини, колізії та застарілі положення чинного КК України, які не завжди забезпечують належний рівень кримінально-правового реагування на діяння, що становлять загрозу обороноздатності держави та бойовій готовності Збройних Сил України. Водночас аналіз іноземних моделей сприяє вдосконаленню системи санкцій, запобіганню дезертирству, порушенням військової дисципліни та іншим військовим кримінальним правопорушенням, а також формуванню балансу між принципами гуманності й невідворотності відповідальності.

Аналіз підходів зарубіжних країн до визначення поняття «військове кримінальне правопорушення» засвідчує наявність істотних відмінностей,

зумовлених належністю до різних правових сімей. Так, у державах англо-американської правової традиції військовими злочинами визнаються будь-які кримінально карані діяння, передбачені спеціальними актами про відповідальність військовослужбовців, а також такі, що створюють реальну загрозу функціонуванню та боєздатності збройних сил. При цьому до військових злочинів можуть відноситися й діяння, аналогічні порушенням, закріпленим у нормативних актах, навіть якщо в мирний час вони не тягнуть кримінальної відповідальності [9, с. 1113].

Такий підхід акцентує увагу не стільки на формальному складі злочину, скільки на його потенційній небезпеці для військової дисципліни та безпеки держави, що безпосередньо впливає на вибір виду й міри покарання з урахуванням превентивних цілей.

Натомість у країнах романо-германської правової сім'ї поняття військового злочину визначається як конкретне кримінально каране діяння, чітко й вичерпно передбачене законом. Пріоритет закону як основного джерела кримінальної відповідальності зумовлює детальне нормативне закріплення не лише складів військових кримінальних правопорушень, а й системи санкцій, порядку та критеріїв призначення покарання з урахуванням особливостей військової служби. Законодавство таких держав, як Франція [10], Німеччина [11] чи Данія [12], зазвичай містить спеціалізовані розділи або окремі військові кодекси, у яких правопорушення класифікуються залежно від об'єкта посягання, суб'єкта та тяжкості наслідків, що забезпечує високий рівень правової визначеності та передбачуваності кримінально-правових наслідків.

У доктрині романо-германської правової сім'ї також відзначається, що поняття військового кримінального правопорушення не обмежується лише прямими порушеннями правил військової служби. Зокрема, наголошується, що до таких правопорушень належать і діяння, підвідомчі військовому судочинству, навіть якщо вони не спрямовані безпосередньо проти зовнішньої безпеки держави [13, с. 96]. Також науковці, розмежовуючи військові злочини та злочини загальнокримінального характеру, вказують, що вирішальним критерієм має бути неможливість вчинення окремих діянь поза військовою системою або їх особлива суспільна небезпечність для військової організації та дисципліни [14, с. 55].

Для України зіставлення романо-германського та англо-американського підходів має важливе практичне значення. Поєднання високого рівня нормативної визначеності з обмеженою гнучкістю у призначенні покарання може сприяти формуванню ефективної та справедливої санкційної політики у сфері військових кримінальних правопорушень, адекватної умовам воєнного стану, ступеню суспільної небезпеки діяння та цілям спеціальної превенції у військовій сфері.

Висновки. Можемо констатувати, що військові кримінальні правопорушення становлять самостійну й особливо значущу категорію кримінально протиправних діянь, посягання яких спрямовані на встановлений порядок несення та проходження військової служби і безпосередньо впливають на стан військової дисципліни, бойову готовність та обороноздатність держави. В умовах воєнного стану їх суспільна небезпечність істотно зростає, що зумовлює підвищені вимоги до якості кримінально-правової кваліфікації та обґрунтованості призначення покарання.

Аналіз чинного кримінального законодавства України та доктринальних підходів свідчить про відсутність уніфікованого і концептуально виваженого розуміння поняття «військове кримінальне правопорушення», що негативно позначається на визначенні меж кримінальної відповідальності, розмежуванні суміжних складів та реалізації принципів справедливості, пропорційності й індивідуалізації покарання у військовій сфері.

Зафіксоване зростання кількості таких правопорушень у 2022–2025 роках виявляє наявність системних проблем у механізмі кримінально-правового реагування, зокрема щодо ефективності досудового розслідування, судового розгляду та досягнення цілей покарання.

Вивчення досвіду держав англо-американської та романо-германської правових сімей щодо правового регулювання відповідальності за військові кримінальні правопорушення дозволив встановити суттєві відмінності у визначенні військових кримінальних правопорушень і моделях кримінальної відповідальності за них.

Англо-американська модель характеризується акцентом на фактичній загрозі військовій дисципліні та бойовій готовності, що зумовлює ширше тлумачення військових злочинів і значну роль судового розсуду при призначенні покарання. Натомість романо-германський підхід ґрунтується на пріоритеті закону, детальному нормативному закріпленні складів правопорушень і санкцій, що забезпечує високий рівень правової визначеності та передбачуваності кримінально-правових наслідків.

Зіставлення зазначених підходів дає підстави для висновку, що для України доцільним є поєднання нормативної визначеності романо-германської моделі з обмеженими елементами гнучкості у призначенні покарання, характерними для англо-американської правової традиції. Такий підхід може сприяти вдосконаленню розуміння поняття військового кримінального правопорушення, оптимізації системи санкцій та формуванню збалансованої моделі призначення покарання, здатної забезпечити як ефективну спеціальну превенцію, так і дотримання принципів справедливості та гуманності в умовах воєнного стану.

Конфлікт інтересів. Автор декларує, що немає конфлікту інтересів стосовно даного дослідження - фінансового, особистого, авторського чи іншого, який міг би вплинути на дослідження та його результати, представлені в цій статті.

Політика використання штучного інтелекту. Автор декларує, що під час створення даної роботи не використовував методи штучного інтелекту.

Література

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2014 року. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2017 року. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
3. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2020 року. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
4. У 2025 році різко зросла статистика по СЗЧ – Офіс Генпрокурора. *UA NEWS*. 11 Листопада 2025. URL: <https://ua.news.ua/war-vs-rf/u-2025-rotsi-rizko-zroslo-statistika-sprav-pro-vtechi-z-viiska-ofis-genprokurora>.
5. Шкарпицька В.К. Особливості дисциплінарної відповідальності військовослужбовців. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 6. Т. 2. С. 165–168.
6. Корабель М.Г. Правові аспекти факультативної ознаки об'єктивної сторони складу кримінального та адміністративного правопорушення. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Сер.: Право*. Вип. 38. С. 48-53. DOI: <https://doi.org/10.34142/23121661.2023.38.06>.
7. Корабель М.Г. С. Об'єктивна сторона кримінального та адміністративного правопорушень в контексті недбалого ставлення до військової служби (ст. 425 КК та ст. 175-15 КУпАП). *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Сер.: Право*. Вип. 39. С. 44-50. DOI: <https://doi.org/10.34142/23121661.2024.39.05>.
8. Коба О.В. Військові правопорушення у контексті змісту загальної системи запобігання правопорушенням і злочинності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. Вип. 01. 2025. С. 595-602. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.99>.
9. Налуцишин В.В., Налуцишин В.В., Налуцишин Р.В. Поняття та система військових кримінальних правопорушень (злочинів)(за законодавством зарубіжних держав). *Наукові інновації та передові технології*. С.1109-1117. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-10\(50\)-1109-1117](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-10(50)-1109-1117).
10. Code de Justice Militaire. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071360.
11. Wehrstrafgesetz. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/wstrg/BJNR002980957.html>.
12. Denmark Military PenalCode Act no. 530 of 24/06/2005. URL: <https://www.fauk.dk/globalassets/fauk/dokumenter/engelsk/-danish-military-penal-code-.pdf>.
13. J. Henri Robert, Droit penal général, P.U.F., Paris, 1988, 560 p.
14. J.C.Soyer, Manuel de droit pénal et de procédure pénale, L.G.D.J., Paris, 1984, p. 55.

MILITARY CRIMINAL OFFENSES: UKRAINIAN CONTEXT AND FOREIGN EXPERIENCE

A. Lavronenko

Abstract. The article examines the concept of “military criminal offense” through the prism of current criminal legislation in Ukraine and doctrinal approaches, and summarizes foreign experience in its assessment of criminal law. The author draws attention to the growing relevance of the problem in the context of full-scale armed aggression by the Russian Federation against Ukraine and the imposition of martial law, accompanied by an increase in the number of criminal offenses among military personnel, in particular, unauthorized absence from military units and desertion. The features of military criminal offenses as a separate category of unlawful acts that violate the established order of military service and directly affect the state of discipline, combat readiness, and the state’s defense capability are analyzed.

It has been found that the current legislation of Ukraine does not provide a unified understanding of the concept of military criminal offenses, which complicates the classification of acts and the imposition of fair punishment. A comparative analysis of the Anglo-American and Romano-Germanic models of legal regulation of military crimes has been conducted. The first approach emphasizes the actual threat to discipline and combat readiness, thereby providing greater flexibility in judicial discretion, while the second prioritizes the law and detailed regulatory consolidation of the elements of offenses and sanctions, thereby increasing the predictability of criminal law consequences.

Based on a comparative analysis, the feasibility of combining the high level of regulatory certainty of the Roman-German model with limited elements of flexibility of the Anglo-American approach to improve criminal law regulation in Ukraine is justified. The proposed scientifically based guidelines will contribute to improving the effectiveness of special prevention and ensuring the principles of justice and humanity in the field of military criminal offenses.

Keywords: military criminal offenses, criminal liability for military criminal offenses, punishment for military criminal offenses, sanctions, punishment, military discipline, martial law, comparative analysis.

Стаття надійшла до редакції / Received: 16.02.2026

Прийнята до друку після рецензування / Revised and Accepted: 06.03.2026

Дата публікації статті / Published: 21.04.2026.